

De Vragenlijsten van 't Dialectenbureau

door Jan Stroop

De oudste databank die het Meertens Instituut in z'n bezit heeft, is het materiaal van de Vragenlijsten van de Dialectencommissie. In 1931 begon het Dialectenbureau met het jaarlijks uitsturen van de lijsten naar een netwerk van lokale correspondenten verspreid over heel Nederland. In de hoogtijdagen waren dat er ongeveer 1200. De laatste lijst, nummer 79, is van 2005. Het doel was materiaal te verzamelen voor een Taalatlas van het Nederlandse taalgebied. De vragen hadden hoofdzakelijk betrekking op namen voor begrippen als vogels, planten, gebruiksvoorwerpen, enzovoorts.

De *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland* is er gekomen en hij omvat nu, bij de afsluiting, 120 kaarten. Als je dat aantal afzet tegen het totaal aantal vragen dat in de databank opgeslagen ligt, dat zijn er ruim 4000, dan moet je wel concluderen dat nog maar een fractie van 't verzamelde woordmateriaal gebruikt is. Daar zal ook niet gauw verandering in komen, want woordgeografisch onderzoek is uit de mode. Wie tekent er nu nog woordkaartjes, een paar collega's uitgezonderd, maar die maken liever gebruik van recent verzameld materiaal. Maar doordat de vragenlijsten tegenwoordig als scans op internet beschikbaar zijn, kan iedereen er gebruik van maken.

Toen ik in 1966 aangesteld werd bij het Dialectenbureau was een onderdeel van mijn taak het ontwerpen van kaarten voor de Taalatlas. Dat was interes-

HET DIALECTEN DOEBOEK

1 sant werk, want er zaten veel kanten aan. Je moest op zoek naar geschikte on-
2 derwerpen. Je moest de antwoorden op de vraag rubriceren op type, symbolen
3 kiezen waarmee de verschillende types op de kaart weergegeven werden
4 en de kaart invullen. Handwerk, waar ik van hield. Ten slotte, niet het min-
5 ste, werd er verwacht dat je een toelichtende en verklarende tekst schreef.

6 Een enkele keer wist je zelf al van een begrip dat er verschillende namen
7 voor bestonden en dan kon je er een vraag over formuleren die in de vol-
8 gende Vragenlijst terecht kwam. Dat was in 1972 het geval toen ik een
9 vraag liet opnemen naar de benamingen voor ‘patates frites’. De ant-
10 woorden gebruikte ik voor een kaartje dat mede dankzij allerlei aftreksels
1 inmiddels wereldberoemd is en dat op Twitter nog bijna wekelijks aan-
2 leiding is voor heftige debatten.

3 Meestal veroorzaken taalkaarten niet zo’n ophef, maar ze zijn er niet
4 minder interessant om. Hoe ging ik te werk in 1966? Ik begon dus met
5 een verkenning in de vragenlijsten op zoek naar een onderwerp dat ge-
6 schikt was voor een taalkaart. ‘Geschikt’ betekende dat er genoeg variatie
7 in de antwoorden te vinden was. Uit ervaring weet je dan dat die variatie
8 geografisch bepaald is.

9 Besloot ik zo’n kaart te maken, dan begon het monnikenwerk van het
10 noteren van elk antwoord met zijn locatie op een apart fiche. Dat werk
1 was overigens niet saai of eentonig, want de lijsten bevatten allerlei ‘bij-
2 vangsten’ in de vorm van informatie over de correspondenten en de dia-
3 lectsprekers (wat tegenwoordig allemaal weggeblurd wordt), de locatie,
4 de ouderdom en allerlei interessante feiten. Wat me steeds weer opviel
5 was dat de handschriften van de oudere correspondenten zo op elkaar
6 leken, alsof ze van een en dezelfde persoon waren.

7 De volgende fase was het tekenen van een proefkaart. Dat hield vooreerst
8 in het kiezen van symbolen of tekenjes om op de kaart te zetten. Belang-
9 rijk criterium bij die keuze is dat het verspeidingsgebied van elk symbool
10 onmiddellijk in ’t oog moet springen. Dat is bij de definitieve te publice-
1 ren kaart nog meer van belang.

2 Bij het tekenen van een proefkaart werd ik altijd lichtelijk opgewonden
3 als ik zag hoe zich bij dat invullen langzamerhand gebieden begonnen af
4 te tekenen. Dat was iedere keer weer een verrassing, want geen twee
5 woordkaarten zijn hetzelfde. Ik neem als voorbeeld meikever en etter:

door Jan Stroop

Op de proefkaart 'meikever' staan een groot aantal verschillende types; zie de link onderaan. Met rode symbolen heb ik de namen weergegeven die *molenaar* of *mulder* luiden of varianten daarvan. Blauw zijn de namen waar het woord *eik* of *eikel* in zit. De schuine streepjes staan voor de naam *meikever*. Dat laatste woord komt in twee gebieden voor, het ene grenst aan Duitsland en maakt deel uit van een veel groter gebied en het andere in de Randstad, Friesland en Noord-Groningen. Opvallend was dat de correspondenten daar aangaven dat de *meikever* in hun gebied niet voorkomt. Mijn conclusie: ze hebben dat woord *meikever* op school geleerd.

Mijn tweede voorbeeld is de proefkaart 'etter'. Die kaart is interessant omdat ook daar twee uiteenliggende gebieden hetzelfde woord kennen: *materie*. Dat is een Latijns leenwoord dat zijn verspreiding dankt aan de middeleeuwse medici. Dat het noordelijke en het zuidelijke gebied aanvankelijk één geheel vormden, kun je nog zien aan de verspreid liggende

HET DIALECTEN DOEBOEK

20 opgaven ertussen. Dat je dat kaartbeeld tijdens het invullen vorm ziet krijgen, is een van de leuke kanten van het werk. Voor wie dat ook eens wil beleven, is er de website:

3 <https://www.meertens.knaw.nl/vragenlijstenbank/ui/vragenlijsten/info/home>

4 De kaarten staan ook op mijn website:

5 <http://www.janstroop.nl/etter/>

6 <http://www.janstroop.nl/meikever-proefkaart/>

7
8
9 Jan Stroop was hoofddocent aan de UvA, daarvoor leraar Nederlands aan de RSG in Purmerend, en daarvoor medewerker van 't Meertens-instituut. Hij is dialectoloog. In 1997 ontdekte hij een van de grootste veranderingen van 't Nederlands in de laatste decennia, 't Poldernederlands.
30
1
2
3
4
5

door Jan Stroop

Bronnen

Vragenlijstenbank [QR-code in map]

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
1
2
3
4
5
6
7
8
9
20
1
2
3
4
5
6
7
8
9
30
1
2
3
4
5